

lä oli huomattavia ja systemaattisia eroja. Terveyden eriarvoisuuden suhteen maailma ei ole

muuttunut sitten METELIn ajan, eikä eriarvoisuuden arvoitus ole vielääkään ratkennut. Hy-

vä, että METELIstä käynnistynyt tutkimuskaan ei ole päättynyt.

Isä meidän, joka olet taivaassa

TIINA MAHLAMÄKI

Uskonto on viime vuosikymmeninä noussut keskeiseen asemaan globaalissa uutisoinnissa (Salman Rushdien fatwa, terrori-iskut, terrorismin vastaiset sotatoimet, Muhammed-pilapiirroksiset, huntukiellot). Katse näissä uutisissa on kiinnittynyt islamiin, erityisesti sen fundamentalistisiin muotoihin. Yhdysvalloissa ns. kristillinen oikeisto on noussut voimatkijaksi maan politiikassa. Aborttiklinikkoita vastaan hyökätään, kreationismia vaaditaan opetettavaksi kouluissa ja ilmaston lämpenemiseen ei kiinnitetä huomiota, sillä eletäänhän viimeisiä aikoja.

Fundamentalismin nousu niin kristillisessä kuin islamilaisessa kontekstissa on herättänyt myös vastatoimia. Näyttävimpiä ja levinneimpiä niistä ovat olleet kuluneena vuosikymmenenä ilmestyneet teokset, joiden kirjoittajia alettiin nimittää uusateisteiksi. Teokset käännettiin melko nopeasti myös suomeksi, joten Richard Dawkinsin *Jumalharha*, Daniel Dennettin *Kun lumous murtuu: uskonto luonnonilmiönä*, Sam Harrisin *Uskon loppu: uskonto, terrori ja järjen tulevaisuus* ja Christopher Hitchensin *Jumala ei ole suuri: Kuinka uskonto myrkyttää kaiken* ovat 2000-luvun puolivälin jälkeen olleet myös suomenkielisten lukijoiden saa-

tavilla. Ja niitä on myös luettu. Mitä uutta näitten teosten ateismissä oli? Niiden ajatuksia on kiinnostava verrata tuoreeseen *Ateismi*-teokseen, joka on käännetty vuonna 2007 julkaistusta englanninkielisestä alkuteoksesta *The Cambridge Companion to Atheism*. Suomalaisnäkökulman tähän keskusteluun tuo uskontotieteilijä ja teologian tohtori Ilkka Pyysiäinen provokatiivisesti nimetty *Jumalaa ei ole*, joka on liitettävissä edellä mainittujen uusateistien joukkoon, vaikka hän esittääkin niitä kohtaan lievää kritiikkiä.

Ateismi-teoksen suomentamisesta on kiittäminen jo edesmennyttä Tapani Hietaniemeä, jonka työtä jatkoivat Jussi K. Niemelä ja Tiina Raevaara. On erittäin tärkeää, että ateismista julkaistaan suomenkielinen tieteellinen kokoomateos, jota voi käyttää myös yliopistojen kurssikirjana. Tosin kokoelma ei ole aivan tasapainoinen, ja osa filosofisista teksteistä on logiikkaan perehtymättömälle vaikeasti avautuvaa. Mutta teoksen loppupuolen analyysit ateismin suhteesta evoluutioon, uskontoon ja uskonnonvapautteen ovat kiinnostavaa luetavaa myös ihmis- ja yhteiskuntatieteilijälle – keskityn arviotani tähän osioon. Teoksen kirjoittajat ovat tunnettuja ja ar-

Michael Martin (toim.)
Ateismi
Suom. Tapani Hietaniemi &
Jussi K. Niemelä &
Tiina Raevaara.
Vastapaino, 2010

Ilkka Pyysiäinen
Jumalaa ei ole
Vastapaino, 2010

vostettuja tiedemiehiä (mukana vain yksi nainen). Yllättävää on, ettei suomennoksessa mainita, että siitä on jätetty kolme alkuperäisteoksessa ollutta artikkelia pois.

* * *

Teos asettaa ateismin historialliseen, filosofiseen ja osin yhteiskunnalliseen kehykseen. Ateismi on syntynyt modernissa, länsimaisessa, monoteistisessä kontekstissa, ja siksi käsitettä on vaikea sijoittaa muunlaisiin kulttuureihin ja uskontoperinteisiin, vaikka sitäkin teoksessa paikoin yritetään. Teoksessa osoitetaan, miten ateismi ja moderni ovat sidoksissa toisiinsa ja miten ateismi määrittää itsensä sen mukaan, mitä se kiistää: teismin. Ateismin sisältö muuttuu jumalakäsitysten muuttuessa. Ongelmallista on itse ateismin käsitteen määrittely. Ateismin katsotaan sisältävän sekä eksplisiittisen uskon, että jumalaa ei ole (positiivinen ateismi),

että jumalauskon puuttumisen, sen että on uskomatta jumalaan (negatiivinen ateismi). Kun ateismin käsite venytetään kuvaamaan pelkästään jumalauskon poissaoloa, se lakkaa olemasta katsomus, jolloin ateisteiksi määrittyvät myös vaikkapa lapset. Näin laaja käsitteen käyttö on ristiriidassa useiden teoksen artikkelien sekä takakanne kanssa, jossa todetaan ateismin olevan ”itsenäinen ismi, joka ei tarvitse uskontoa pysyäkseen johdonmukaisena ajatusrakennelmana”.

Ateismi määrittyy hyvin pitkälti kristinuskon näkökulmasta, jonka vastavoimaksi se on syntynytkin, ja myös jumalan käsite määrittyy teoksessa ja ateismikeskustelussa ylipäättään kristinuskosta käsin. Jumala nähdään persoonallisena, ”kaikkihyvänä”, kaikkivaltiaana, taivaan ja maan luojana. Ja se, joka ei tähän usko, määrittyy ateistiksi. Tällöin ateismin alueelle tipahtaa myös paljon sellaisia katsomuksia, joita on totuttu pitämään uskontoina: jainalaisuus, buddhalaisuus, Kiinan uskontoperinteet, Japanin šintolaisuus sekä monet alkuperäiskansojen uskontoperinteet, joista puuttuu luojajumalan käsite.

Teoksessa esitellään myös tilastoaineistoja maailman ateistien lukumääristä. Ateisteiksi määritellään kaikki, jotka eivät usko jumalaan, persoonalliseen jumalaan tai korkeampaan voimaan tai jotka nimeävät itsensä uskonnottomaksi. Mikä on se jumala tai korkeampi voima, johon eri maissa ei uskota? Sitä ei tässä tarkemmin pohdita. Suomalaisista kerrotaan, että 28–60 prosenttia ei usko persoonalliseen jumalaan, ja määritellään 41 prosenttia suomalai-

sista ateisteiksi tai agnostikoiksi. Nämä eivät ole aivan samansuuntaisia tilastotietoja, joita yleensä näkee. Esimerkiksi vuoden 2005 World Values -tutkimuksen mukaan 36 prosenttia suomalaisista määrittelee itsensä ei-uskonnolliseksi ja kolme prosenttia vakaumukselliseksi ateistiksi, jumalankieltäjäksi. Vuoden 2007 Gallup Ecclesiastica -tutkimuksen mukaan kristinuskon opettamaan jumalaan uskoi 37 prosenttia ja jumalaan, mutta eri tavoin kuin kirkko opettaa, 27 prosenttia¹. En usko jumalan olemassaoloon -vaihtoehdon valitsi 11 prosenttia vastaajista. Yli 60 prosenttia suomalaisista uskoo siis jonkinlaiseen jumalaan. Muiden maiden tilastotietoja en tässä ryhtynyt tarkistamaan. Monissa uskontoperinteissä ei kuitenkaan ole tapana uskoa jumalaan, joten jumalaan uskomattomuus ei aina tarkoita sitä, että ihminen olisi uskonnoton tai ateisti. Mutta se, mikä näistä tilastoista selviää, on, että maailmassa on satoja miljoonia ihmisiä, jotka eivät usko jumalaan. Uskonnottomia tai ateisteja on eniten kehittyneissä, teollistuneissa länsimaissa (pois lukien Yhdysvallat), ja kaikkein eniten maissa, joissa on tai on ollut valtiollinen ateismi. Moderni, länsimainen mono-teismi siis on tilastoaineistossakin kytköksissä ateismiin. Suurimmassa osassa maailman maita on uskonnottomia kuitenkin alle kaksi prosenttia väestöstä.

Tärkeä käsite, on sitten kyse uskonnollisesta tai ateistisesta

vakaumuksesta, on uskonnonvapaus – jonka suhteen saatetaan olla suuria ongelmia niissä maissa, joissa ateistien määrä on kaikkein pienin. Uskonnonvapauden tulisi kuulua kaikkien oikeuksiin: ihmisillä on oikeus tunnustaa ja harjoittaa tai olla tunnustamatta ja harjoittamatta uskontoa. Moderneissa länsimaissa siis ateistit ja agnostikot nauttivat lain tarjoamaa suojaa. Ja hyvä niin. Rakenteissa on kuitenkin edelleen ongelmia, esimerkiksi Suomessa arvostellaan kirkon ja valtion liian läheiseksi nähtyä kytköstä.

* * *

Ateismi-teoksessa pohditaan myös uskonnottoman profiilia, joka on yhteneväinen Suomesta saatujen tulosten kanssa: ateistit tai uskonnottomat ovat useimmiten miehiä kuin naisia, nuoria kuin vanhoja, perheettömiä kuin perheellisiä (ks. Taira 2008²). Teoksen tarjoaman ateistiprofilin tiedot perustuvat pääosin yhdysvaltalaiseen aineistoon ja ovat huomattavan vanhoja. Niiden mukaan kuitenkin kaikkein suvaitsevaimimmat ihmiset ovat joko uskonnottomia tai juutalaisia.

Ateismi-teoksessa on myös vain suomennokseen kuuluvat jälkisanat, jotka esittelevät hyvällä tavalla sen, miten kognitiivinen uskontotiede näkee uskonnon ja miten se sitä selittää. Siitä onkin hyvä siirtyä Suomen kansainvälisesti merkittävimmän kognitiivisen uskontotieteen edustajan Ilkka Pyysiäisen sujuvasti, hauskasti ja eloi-

1. Kääriäinen, Kimmo & Ketola, Kimmo & Niemelä, Kati & Palmu, Harri & Salomäki, Hanna: *Monikasvoinen kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 2008*

2. Taira, Teemu: *Ateismi kieltäytymisen historiana. Teoksessa: Niemi, Mari K. (toim.): Kiitos ei! Kieltäytymisen kulttuurihistoriaa. Helsinki: Ajatus kirjat, 2008*

sasti kirjoitettuun *Jumalaa ei ole* -pamflettiin, jossa hän kulkee alussa mainittujen uusateistien jalanjälkiä.

Kuten uusateistismissa ja myös kognitiivisessa uskonnon tutkimuksessa hyvin usein, *Jumalaa ei ole* -teoksessa keskitytään uskonnollisiin uskomuksiin. Kognitiivinen tutkimus tarkastelee muun muassa, mikä tekee uskonnollisista uskomuksista sellaisia, että ne leviävät ja ne muistetaan. Uusateistit taas pyrkivät ampumaan uskomukset alas tieteen avulla. Kun uskomuksia ryhtyy lukemaan kirjaimellisesti ja etsimään väitelauseille tieteellistä perustaa, ne on helppo osoittaa perättömiksi. Pyysiäinen tarttuu uskontunustukseen, jonka väitelauseet voi nähdä paikkansapitämättömiksi, vaikkei kehitysbiologiaan olisi perehtynytäkään (”sikisi Pyhästä Hengestä, syntyi neitsyt Mariasta”). Tosin Pyysiäinen perustelee kantansa erittäin oppineesti tukeutuen uskonhistoriaan, etymologiaan ja teologiseen tietämykseen. Lisäksi hän esittelee teoksessaan kognitiivisen uskontotieteen selitysmalleja uskonnolliselle käyttäytymiselle, kuten uskoontulolle, uskonnollisille kokemuksille, rukoukselle ja siirtymäriiteille.

Perinteisen ateismin ja myös *Ateismi*-teoksen toimittajan Michael Martinin näkemyksen mukaan ateismiin ei välttämättä kuulu uskontojen vastustaminen. Ateisti voi myös kunnioittaa uskontoperinteitä, esimerkiksi esteettisin tai moraalisin perustein. Tässä suhteessa ns. uusateismi eroaa edeltäjistään: uusateismi edustaa pääosin militanttia ateismia, jonka mukaan uskonnot ovat vahingollisia ja niistä pitäisi päästä eroon. Ilkka Pyysiäinen tekee

tässä pesäeroa ulkomaisiin uusateisteihin ja korostaa, ettei hän vastusta tai kritisoi uskontoa elämänmuotona, vaan kohdistaa kritiikkinsä uskonnollisiin uskomuksiin sekä uskonnollisuuden äärimuotoihin. Kuitenkin uskonto suurimmalle osalle maailman ihmisistä on nimenomaan elämäntapa ja -muoto.

Ateismin määrittely huojuu myös Pyysiäisellä. Hänelle ”[a]teismi merkitsee vain sitä, ettei ole vakuuttunut uskovien esittämistä ’todisteista’. Ateisti ei siis *tiedä*, että Jumalaa ei ole; hän ainoastaan hylkää riittämättöminä kaikki tähän asti esitetyt argumentit ja todisteet Jumalan olemassaolon puolesta.” (S. 52.) Lisäksi ateismi on hänen mukaansa uskonnollisten uskomusten kritiikkiä, ei vaihtoehtoinen maailmankatsomus (s. 56). Tämä aiheuttaa käsitteellisen ongelman, sillä jumalausko tai sen puute ei ole keskeinen argumentoinnin kohde, vaan painopiste on uskonnollisissa uskomuksissa. Tämä saa aikaan ateisti-käsitteen venymisen joko sellaiseksi, joka ei usko perinteisten uskonnollisten väitteiden totuuteen tai joka ei käytännössä harjoita uskontoa (s. 129). Tällöin ateistien joukko laajenee taas kattamaan vaikkapa pikkulapset.

Niin alussa mainittujen uusateistien kuin Pyysiäisenkin lähtökohtana ovat samat kaksi ajatusta: uskonnolliset uskomukset ovat tiedollisesti virheellisiä ja uskonto on haitaksi yksilölle ja yhteiskunnalle. Tosin Pyysiäinen on tarkempi kohdistaa kritiikkinsä nimenomaan uskonnollisiin uskomuksiin sekä uskonnollisen elämäntavan äärimuotoihin. Pyysiäisen mielestä toisia ihmisiä pitää kunnioittaa, mutta erilaisia virheellisiä

uskomuksiin perustuvia vakauksia ei tarvitsisi kunnioittaa.

Uusateistien päähuomio kohdistuu siihen, että uskonnolliset uskomukset eivät perustu tieteellisesti todistettaviin tosiasioihin ja ovat siksi virheellisiä ja epätosia. Tällaiset opinkappaleisiin liittyvät kysymykset ovat askarruttaneet vuosisatoja uskonnon ammattilaisia, teologeja, mutta arjen uskonnollisuuteen näillä opinkappaleilla ei ole suurtakaan merkitystä. Lisäksi heidän katseensa tarkentuu nimenomaan kristinuskoon ja osin myös islamiin (ja vähäisessä määrin juutalaisuuteen) ja erityisesti näiden fundamentalistisiin suuntauksiin. He osoittavat yksityiskohtaisin esimerkein, miten uskontojen nimissä on maailmassa tehty ja tehdään edelleenkin valtavasti paha – Pyysiäinen esittelee yhdysvaltalaisia manaukspauksia sekä satanismihysterian aikaansaamia pedofiliasyttöksiä.

* * *

Ateismi-teoksessa osoitetaan, että uudelle ajalle tultaessa teismin käsite muuttui tavalla, joka antoi tilaa ateistiselle ajattelulle. Pyysiäinen taas näkee tieteen kehityksen aiheuttaneet myöhemmät muutokset (kristin)uskossa. Muutokset opillisissa tulkinnoissa ovat olleet vastareaktioita tieteelliseen kehitykseen. Esimerkiksi evoluutioteorian synty sai aikaan luomiskertomuksen vertauskuvallisen tulkinnan.

Aku Visalan³ mukaan uusateistisissa teoksissa esitettiin

3. Visala, Aku: *Uusateismin haaste. Teoksessa: Hytönen, Maarit (toim.): Minä uskon? Jumala-usko 2010-luvulla. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 2010*

väitteisiin on helppo uskoa sen vuoksi, että ne perustuvat arvoihin ja uskomuksiin, jotka länsimaiset ihmiset hyvin pitkälti jakavat: niissä luotetaan tieteen tuloksiin, niissä korostetaan länsimaisia arvoja, humanismia, tasa-arvoa, vapautta ja ihmisarvoa sekä tuodaan esiin uskonnolliseen vallankäyttöön liittyviä ongelmia.

Uusateistisen keskustelun näkyvyys juuri viime vuosina johdetaan suurelta osalta fundamen-

talistisen uskonnollisuuden kasvusta. Eli se, mitä vastustetaan, on fundamentalistinen uskonnonkäsitys, ja siksi uusateistien sanoma uppoaakin niin hyvin lukijaan. Uusateistien uskonkäsitys on kuitenkin useimmiten hyvin suppea – minkä Pyyssäinenkin myöntää: he hyökkäävät kristinuskoa tai monotheistisiä Lähi-idässä syntyneitä uskontoja vastaan tai kohdistavat hyökkäyksensä kirkkoon instituutiona. Myös suoma-

laisessa julkisuudessa ovat kirkon- ja uskonnonvastaisuus sekä ateismi olleet vahvasti näkyvillä. Käsitellyt teemat eivät sinänsä ole olleet uusia: koulujen uskonnonopetus, uskonnonvapaus, kirkon ja valtion suhde, kirkon konservatiivisuus, kirkon suhde sukupuoli- ja seksuaalisuuskysymyksiin. Näistä kaikista on aika-ajoin keskusteltu kiivaasti ainakin viimeiset sata vuotta.

Varhaisen tuen päiväkot

AILI HELENIUS

Kesäkuussa 2010 tarkastettiin Helsingin yliopiston käyttäytymistieteiden laitoksella Eeva Kaukoluodon väitöskirja varhaiskasvatuksen yhteisöllisestä kehittämisestä. Työ on varhaiskasvatuksen ja sosiaalipolitiikan yhteistä aluetta. Tampereen yliopiston sosiaali- ja terveystieteiden professori Juhani Lehto toimi vastaväittäjänä ja toi erityisesti sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmän muutosten tutkijan näkökulman aiheeseen. Toimin työn toisena esitarkastajana, oma taustani on psykologispedagoginen.

Eeva Kaukoluodon peruskysymys on, millaista on suomalaisen päiväkodin kasvatusyhteistyö lasten vanhempien kanssa ja miten sitä voidaan kehittää. Väitöskirja erittelee kasvatusyhteistyön reunaehdoja. Tutkija näkee pienten lasten hoitamisen ja kasvatusyhteistyön yhteisöllisenä, uutta luova-

na ja historiallisesti kumuloituvana käytännön generatiivisena vuoro vaikutustyönä. Tutkimus on tehty kehittävän työn tutkimuksen menetelmällä. Tutkimusprosessia voidaan kuvata iteratiivisena tiedonmuodotuksena: Empiiriset interventiot päätyivät uusiin tutkimuskysymyksiin ja uusien tutkimusvaiheiden analyysiin. Tutkija muotoilee päätuloksenaan *varhaisen tuen päiväkodin* konseptin, joka olisi syytä ottaa keskusteluun, jos ja kun päivähoidolaista rakennetaan varhaiskasvatustilaa.

Kaukoluoto paikantaa työnsä yhteiskunta- ja kasvatustieteiden piiriin. Hänen mukaansa se on sosiaalitieteellinen ja korostaa työtoimintaa ja yhteisöllistä toimijuutta. Tutkimuksessa korostuu naissukupuoli, koska naiset ovat varhaiskasvatustyön tekijöiden valtaväestönä.

Tutkimuksen aihe, kasvatus-

Eeva Kaukoluoto

Onko varhaisen tuen päiväkot mahdollinen?

Tutkimus varhaiskasvatuksen yhteisöllisestä kehittämisestä Helsingin yliopisto, Käyttäytymistieteiden laitos, 2010

yhteistyö, on määritelty vanhempien ja alan työntekijöiden lasta hyödyttäväksi yhteistyöksi. Tämä yhteistyö on ollut maamme päivähoidon kehittämisen ja tutkimisen kestoaihe. Yhteistyön velvoitteet ovat ajan myötä korostuneet. Aiheita on ajankohtaistanut valtakunnalliseen varhaiskasvatuksen suunnitelmaan omaksuttu kasvatuskumppanuuden käsite. Lapsi- tai perhekohtaisten keskustelujen pohjalta edellytetty toiminnan suunnittelu on herättänyt päiväkotien työyhteisöissä kysymyksiä. Eeva Kaukoluoto raportoi henkilöstön esiin tuoman ristiriidan: ”Asia